

Virtualne skupnosti: igre onkraj teritorialnih meja

Povezovanje v virtualne skupnosti spreminja samo logiko avtonomije/osamosvajanja in povezovanja v prostoru. Nove komunikacijske tehnologije omogočajo radikalen prelom s formalno-institucionalnimi oblikami komuniciranja. Akterji, ki so bili v preteklosti pogosto odvisni od hierarhičnih večstopenjskih formaliziranih modelov medsebojnega komuniciranja, lahko z uporabo novih komunikacijskih tehnologij sestavljajo stroškovno nezahtevne virtualne skupnosti. Te pa ne prese-gajo le formalno-hierarhičnih ter stroškovnih ovir pri komuniciranju, ampak, vsaj potencialno, presegajo prostorsko-časovne ovire uspešnega komuniciranja. Prostor/distanca postaja irelevanten kot prvi pogoj za vključevanje v virtualne skupnosti. Vse to omogoča izredno povečanje avtonomije posameznikov/skupin ter njihovo osvoboditev od hierarhičnih, formalnih, stroškovnih ter predvsem teritorialnih komunikacijskih omejitev.

Prostor informacijskih omrežij tako postaja vedno pomembnejši, določujoč infrastrukturni segment globalizirajočih se postmodernih kompleksnih sistemov (če se komu zdi ta ugotovitev pretirana, naj poskuša razmišljati npr. o svetovnem finančnem sistemu). Vzporedno s temi procesi pa postajamo, če to hočemo ali ne, tudi mi – avtonomni posamezniki – vedno bolj omreženi. Tako prihaja znotraj informacijskih omrežij ne le do zaželenih povezovanj in osamosvajanj na različnih, za omrežja sicer irelevantnih, teritorialnih ravneh, ampak se tudi omrežja z informacijami, ki jih vsebujejo, osamosvajajo od akterjev samih – postajajo potencialno dostopne celotni globalnoomreženi skupnosti.

Ravno ta (ne)zaželena potencialna globalnost pa je ključna imanentna logika »omreženega« komuniciranja, ki po svoji vsebini presega skupno izhodišče našega tematskega bloka. Osamosvajanje in povezovanje znotraj informacijskih omrežij se upira omejevanju na evropsko ali kakršno koli drugo teritorialno območje. S tem seveda ne mislimo, da bi morala biti vsa omrežja globalna, ampak le da virtualne skupnosti, ki se poskušajo izločiti iz širšega referenčnega okolja, s tem dejanjem samoiniciativno omejujejo tudi svojo lastno ustvarjalnost ter inovativnost.

V tem prispevku bom najprej na kratko podal nekatere najpomembnejše značilnosti t.i. virtualnih skupnosti ter poskusil pokazati, zakaj so virtualne skupnosti pomembne tudi za znanstvenike. V sklepu pa bom poskušal omejiti svoje razmišljanje na evropske in slovenske razmere.

Ubikvitarnost informacij

S pomočjo novih komunikacijskih tehnologij računalniško podprtega komuniciranja se pretok informacij lahko v veliki meri približa idealnemu tipu o ubikviteti le-teh. V primerjavi s pretokom dobrin in ljudi pri pretoku informacij danes ni večjih tehničnih ovir, ki bi onemogočale vseprisotnost informacij ne glede na prostorske koordinate uporabnika. To pomeni, da bi lahko bile ne le teoretično

kot neki utopičen ideal, ampak tudi dejansko vse informacije splošno dostopne ne glede na prostorsko distanco.

Seveda je nemogoče pričakovati, da se bo to v popolnosti dejansko zgodilo, saj bi to pomenilo konec vseh gospodstev in na njih temelječih hierarhij. Vendar ostaja dejstvo, da je vedno več informacij globalno javno dostopnih. Ker pa so tudi informacije, ki jih njihovi lastniki ne želijo sporočiti javnosti, v omrežju računalniških omrežij, so tudi te kljub vsem še tako izpopolnjenim zaščitam latentno vedno javno dostopne s strani strokovnjakov za vdiranja v računalniške sisteme. Za te vdore niso potrebni zahtevni, dragi pripomočki, ampak znanje (glej npr. Meyer, Underwood, 1994). To pomeni, da so vsi še tako sofiscitarni kompleksni informacijski sistemi dosti bolj ranljivi kot še tako zanikrna srednjeveška trdnjava.¹

Ta dejstva danes že silijo številne politične in gospodarske subjekte v nov odnos do javnosti, ki vedno težje prikrivajo informacije (npr. Intelov škandal glede nezanesljivih čipov). Lahko celo rečemo, da se je v informacijsko razvitejših družbah precejšnji del javnega prostora že preselil v virtualni prostor. Znotraj tega pa se porajajo vedno nova javna in zasebna združenja (t.i. virtualne skupnosti).

Virtualne skupnosti – skupnosti brez meja

Znotraj kompleksnega globalnega omrežja omrežij obstaja cela vrsta virtualnih skupnosti. Najbolj razvpite so globalne virtualne skupnosti, v katerih lahko naletimo na člane z vseh celin. Ob njih pa obstaja še cela vrsta ožje lociranih skupnosti (tako po prostorski razprostranjenosti kot tudi po interesnih področjih), ki segajo vse do lokalnih virtualnih skupnosti, znotraj katerih se ukvarjajo z zelo specifično lokalno problematiko. Vendar je za večino skupnosti značilno, da so povezane v omrežje omrežij in tako potencialno v globalni virtualni prostor.

V primerjavi z drugimi oblikami združevanja in komuniciranja je znotraj virtualnih skupnosti možno komunicirati ne le drug z drugim, ampak tudi eden z mnogimi in predvsem mnogi z mnogimi. Hkrati pa je možno tako sinhrono kot tudi asinhrono komuniciranje. Računalniško podprto komuniciranje nam tako ponuja najpestrejšo izbiro načinov komuniciranja.

Čeprav je bilo to komuniciranje v večini primerov omejeno le na tekstualno komuniciranje (vsaj do pojava WWW) in v tem v veliki meri okrnjeno za številne neubesedljive elemente komunikacijskega dejanja, je ravno to dejstvo odigralo pomembno vlogo privključevanju posameznikov v virtualne skupnosti.

Posamezniki so bili vključeni v povezave le s svojimi mnenji, izraženimi v tekstualni obliki. To osiromašenje komunikacijskega dejanja pa je pogosto odigralo zaščitno funkcijo, saj bi bilo pogosto posamezniku onemogočeno komuniciranje, če bi se razkril njegov pogosto obrobni položaj. S tem mislim na diskriminacijske komunikacijske vzorce, ki v popolnosti izključujejo določene sloje iz komunikacij (npr. ženske, mladoletne, drugače spolno usmerjene, upokoјence).

Znotraj virtualnih skupnosti lahko o problemih skupnega interesa npr. razpravljajo »visokošolski študent iz Tajvana, stara mama iz Prage in poslovnež iz Silicijske doline ali Osake« (Rheigold: 1994, str. 208). To dejstvo ni značilno le za

¹ Lep primer tehnološkega terorizma je bilo dejanje nemških levičarskih skrajnežev. Ti so 1. februarja letos pretrgali delovanje »telekomandnega centra na frankfurtskem letališču, ohromili na tisoče telefonov, faksov in računalnikov in pretrgali zvezo s policijo in zdravstveno službo« (Delo – Sobotna priloga, 1. april 1994). Saboterji so delali po preverjenem, enostavnem t.i. japonskem receptu. Preprosto so prerezali določeno število računalniških kablov.

globalne virtualne skupnosti. Tudi znotraj lokalnih virtualnih skupnosti z relativno majhnim številom članov se lahko srečujejo ljudje, ki bi se drugače zaradi številnih predsodkov le težko srečali. Ravno to je v povezavi z možnostjo komuniciranja mnogi z mnogimi po mojem mnenju najpomembnejši potencial virtualnih skupnosti. Gre za preprosto dejstvo, da omogoča računalniško podprto komuniciranje izoblikovanje nove demokratične agore, ki združuje ljudi ne glede na njihovo spolne, rasne, verske in druge pripadnosti. Povezovalni člen postaja skupni interes, skupna želja po izpopolnjevanju znanja na določenem področju ali pa enostavno želja po druženju, komuniciranju, izmenjavi mnenj (t.i. virtualne kavarne so odprte non-stop in so vedno polne klepeta željnih posameznikov). Hkrati pa so ta nova združenja običajno močno decentralizirana. Če že obstajajo moderatorji, skrbijo le-ti za neko temeljno spoštovanje etičnih načel, ki veljajo za komuniciranje znotraj virtualnih skupnosti ter za smiselno urejanje/arhiviranje skupnih debat.

Te skupnosti niso le potencialno najbolj demokratične, temveč so tudi stroškovno najugodnejše. Časovno-prostorske distance, ki so za večino udeležencev znotraj virtualnih skupnosti v fizičnem prostoru stroškovno-časovno nerešljiv problem, postanejo skorajda nepomembne – seveda le v družbi, ki omogoča takšne oblike komuniciranja po dostopnih cenah.²

Od Invisible College k Cyberspace College

Vprašanje, ki se običajno postavi v akademске okvire ujetemu družboslovcu, je, kakšno korist imam lahko jaz od tega. Pri odgovoru na to vprašanje moramo izhajati iz že v začetku šestdesetih let dognane ugotovitve o pomenu neformalnih združenj znanstvenikov pri nastajanju novih znanstvenih spoznanj.

Eden od prvih raziskovalcev teh združenj Derek de Solla Price jih je poimenoval Invisible Colleges (Weedman, 1993, str. 755). Gre za neformalna združenja znanstvenikov, ki se ukvarjajo s podobno problematiko. Znotraj teh združenj prihaja do izmenjave tako mnenj kot tudi rezultatov, povezanih s predmetom raziskovanja. Številne, predvsem ameriške raziskave, so dokazale, da dejavno sodelovanje znotraj teh skupnosti pozitivno vpliva na inovativnost in akumulacijo novih znanstvenih spoznanj nasploh (ibidem).

Ta neformalna združenja pa so zaradi prostorsko-časovnih distanc in s temi povezanimi relativno visokimi stroški pogosto obstajala le na nacionalni ravni. Če so bila internacionalizirana, je bilo sodelovanje v njih stroškovno precej zahtevno. Hkrati pa so pogosto združenja tudi izrazito ekskluzivistična.

Ravno razvoj računalniško podprtega komuniciranja pa že s svojimi tehničnimi rešitvami omogoča odpravo pomanjkljivosti klasičnih neformalnih združenj znanstvenikov. Zaradi možnosti razširjanja informacij skoraj v realnem času med številne odjemalce in stroškovne nezahtevnosti tega početja kakor tudi zaradi vedno večje svetovne omreženosti ter pestrosti načinov komuniciranja je virtualni prostor

² Dober primer zmanjšanja stroškovne ter časovne komponente pri komuniciranju so s pomočjo računalniško podprtega komuniciranja organizirane civilne pobude. Uporaba elektronske pošte ter virtualnih diskusijskih forumov pomeni občutno manjše stroške v primerjavi z razpošiljanjem nekaj sto ali celo nekaj tisoč cirkularnih pism ter številnimi telefonskimi pogovori. Hkrati pa je npr. pošiljanje cirkularne elektronske pošte avtomatiziran proces, ki v zelo kratkem času (skoraj sočasno) razpošlje poročila vsem naslovnikom. Pozitivna lastnost takega komuniciranja je tudi precejšnje zmanjšanje popačenja informacij.

Moramo pa se zavedati, da je tudi pri tako organiziranih gibanjih civilne družbe še vedno najpomembnejša odločitev sprejemnikov informacij, ki tudi elektronsko pošto selekcionirajo na pomembno ter t.i. »junk mail« (glej Myers, 1994).

skoraj idealno izhodišče za oblikovanje neformalnih, decentraliziranih, odprtih združenj znanstvenikov v virtualnem prostoru. Te virtualne skupnosti so tako lahko manj elitistične ter restriktivne kot klasična neformalna združenja znanstvenikov. To dejstvo omogoča dosti lažje vključevanje študentov in mlajših znanstvenikov v njihove referenčne raziskovalne skupnosti.

Znotraj omrežja omrežij lahko tako danes najdemo že številne virtualne skupnosti znanstvenikov, ki so organizirane po različnih načelih (večina jih je organizirana glede na raziskovalno problematiko, obstajajo pa npr. tudi skupnost črnih sociologov, skupnost turških znanstvenikov, skupnosti znanstvenic ipd.).

Ti t.i. cyberspace colleges omogočajo znanstvenikom predvsem: komuniciranje znotraj mednarodne skupnosti znanstvenikov, izmenjavo mnenj o njihovih raziskovalnih tematikah, razgovore in nasvete znanstvenikov iz drugih znanstvenih ved – interdisciplinarnost pri obravnavi problematike, izmenjavo tekstov/rezultatov raziskovanj še pred objavo ter kritične recenzije le-teh, iskanje nasvetov, povezanih s konkretnimi raziskovalnimi problemi, iskanje literature ter že publiciranih podatkov o dani tematici, razprave o aktualnih (novih dosežkih) znotraj raziskovalnih področij, lažje usklajevanje skupnih raziskav ipd. (povzeto po Gresham, 1994).

Predvsem pa znanstveniki z vključevanjem v te skupnosti postajajo člani mednarodne raziskovalne skupnosti in skozi le-to tudi, vsaj potencialno, bolj odprti za nova spoznanja ter bolj dovzetni za kritike svojega raziskovalnega početja. Določene novejšje raziskave kažejo, da skupine znanstvenikov, ki uporabljajo računalniško podprto komuniciranje, razvijajo bolj edinstvene in bolj kakovostne raziskovalne ideje (Valacich et al., 1993).

Žal pa moram pripomniti, da je socioloških skupnosti znotraj virtualnega prostora v primerjavi z nekaterimi drugimi znanstvenimi disciplinami malo.

V nadaljevanju bom poskušal opozoriti na bolj problematično plat naraščajoče informacijske omreženosti, na problem vedno večje omreženosti posameznika in s tem povezane grožnje izgube zasebnosti.

Omreženi posameznik – grožnja njegovi zasebnosti

V informacijskih družbah je postalo procesiranje informacij najpomembnejša gospodarska dejavnost, saj je moč teh družb utemeljena na znanju, t.j. posedovanju ali vsaj dostopu do čim večjega števila informacij. Tej intenci po procesiranju in shranjevanju informacij pa se ne more izogniti noben posameznik.

Vedno več nas samih je tako potencialno na razpolago drugim. V informacijsko najbolj prepletenih ZDA imajo npr. trije največji informacijski biroji – TRW, Equifax ter Trans Union – 450 milijonov zapisov o 160 milijonov posameznikov (Elder, 1994, str. 38). Zapisi poleg identifikacijskih podatkov vsebujejo tudi podatke o posameznikovi zaposlitveni zgodovini, dohodkih, izdatkih, bankrotih, davčnih utajah, zdravstvenem stanju, spolnih preferencah ipd.. Ob teh zbirkah podatkov obstajajo tudi obsežne zbirke podatkov državnih služb, pa tudi vse večje korporacije poskušajo ustvarjati lastne baze podatkov o svojih potrošnikih, njihovih preferencah ipd.. Dogajajo se številne kraje teh podatkov, saj so le-ti zelo iskani in zelo dobro plačani (glej Elder, 1994).

Čeprav je slovenska družba še v povojih glede vzpostavljanja integriranih informacijskih sistemov, že danes lahko pride do odtujevanja lepega števila za posameznika intimnih informacij (spomnimo se samo izrazito neprofesionalne infor-

matizacije podatkov o zdravstvenem zavarovanju). Žal moram pripomniti, da se znotraj naše civilne družbe še ni oblikovala kritična masa razmišljujočih in/ali prizadetih posameznikov, ki bi začela z oblikovanjem civilne pobude za nadzor nad podatki. Očitno obstaja neka zasanjanost, ki temelji na predpostavki, da Slovenija le ni Amerika ali Singapur in da se nam podobne stvari še dokaj dolgo ne bodo dogajale.³

Obstaja pa še vrsta drugih načinov, ki omogočajo večji nadzor nad posamezniki, kot so npr.: nadzor ter snemanje telefonskih razgovorov, integrirani sistemi nadzorovanja zaposlenih, nadzor dogajanja na javnih mestih ipd..

Neizpodbitno je torej dejstvo, da povečevanje dostopnosti ne pomeni le povečevanja naše dostopnosti do drugih (ljudi, dobrin, informacij), ampak tudi hkrati večjo dostopnost drugih do nas samih ter informacij o nas. Gre za dialektiko dveh zakonov dostopnosti, ki ji ne moremo ubežati (glej Mlinar 1994, str. 85–86). Ta dialektika pa postaja tudi vedno večji logistični problem informacijskih sistemov.

Kje sta Evropa in Slovenija?

Tako Evropa kot Slovenija se vključujeta v globalizacijo informacijskih sistemov, saj ne želita ostati zunaj globalnih razvojnih tokov. To vključevanje je v razmahu tako v Evropi kot tudi v Sloveniji. Vendar obstajajo bistvene razlike glede načrtovanja informatizacije.

Evropska zveza ima jasno vizijo glede globalne informacijske družbe. Ta je npr. podana v strateškem programskem dokumentu »Evropa in globalna informacijska družba – priporočila za Evropski svet« (t.i. Bangemannovem poročilu). V tem poročilu izhajajo iz dosedanjih evropskih (npr. francoski Minitel) ter predvsem ameriških izkušenj. Zavzemajo se za vzpostavitev demonopoliziranega evropskega informacijskega omrežja. Gonilna sila pri vzpostavljanju naj bi bila tržna logika, naloga vlad pa je zagotavljanje temeljnih pogojev – predvsem oblikovanje regulativno-političnega okvira delovanja ter spodbujanje konkurence. Prišlo naj bi do povezovanja vseh mrež v evropsko omrežje omrežij. Predlagane so tudi nujne aplikacije za pospešitev informatizacije z jasno zastavljenimi cilji.⁴

Dober primer uspešno oblikovanega omrežja je npr. CORDIS (The Community Research and Development Information Service) baza podatkov. Gre za javno dostopen raziskovalni ter razvojni informacijski servis EU, ki združuje 9 obsežnih baz podatkov o tehnoloških inovacijah ter o prenosu novih tehnologij. Znotraj CORDIS-a so zajeti vsi programi in projekti EU na tem področju, izčrpna bibliografija raziskovalnih poročil ter preostalih dokumentov o projektih. Hkrati pa sistem omogoča brezplačno oglaševanje raziskovalnim institucijam pri navezovanju stikov s sorodnimi ustanovami ter pri predstavljanju raziskovalnih projek-

³ Resnica je seveda drugačna. Pojav računalniških vdorov je tudi v Sloveniji razširjen v enakem obsegu kot drugod po svetu. Značilno za te vdore je, da se pogosto slovenski računalniki uporabljajo le kot tranzitne postaje pri vdoru v zanimivejše svetovne baze podatkov. V praksi to pomeni, da morajo slovenski najemniki linij plačati račune za uporabo linij. Ti pa so lahko tudi dokaj visoki (rekord naj bi bil 20 milijonov SIT) (več o vdorih v slovenske računalniške sisteme glej v Hladnik-Milharčič, 1995).

⁴ Med postavljenimi cilji so npr.: oblikovanje 20 poskusnih centrov za teledelo, do leta 2000 naj bi ustvarili 10 milijonov teledelovnih mest, do leta 1997 naj bi povezali 30% evropskih visokih šol in raziskovalnih centrov med seboj v moderno komunikacijsko omrežje, do leta 2000 naj bi prišlo do implementacije telematskega sistema za nadzorovanje prometa v 30 velemestih ter na transevropski mreži cest ipd.

to. Baza je redno dopolnjevana in profesionalno vzdrževana ter postaja eden najboljših virov informacij pri navezovanju stikov na tem hitro naraščajočem in razvijajočem se področju (več o bazi CORDIS glej v *Innovation & Technology Transfer* 1/95)

Seveda pa vsi poskusi informatizacije znotraj EU ne potekajo tako uspešno. Dosti več težav je pri oblikovanju skupnih izobraževalnih projektov. Če hočejo ti upoštevati večjezičnost ter kulturnoorganizacijske posebnosti posameznih članic, hitro pride do številnih težav. Lep primer tega je projekt ELNET (The European Business and Languages Learning Network), v katerem so poskušali združiti 15 srednjih šol iz Velike Britanije, Francije in Nemčije v skupni izobraževalni projekt. Problem v izhodišču projekta je bil že sam letni razpored predavanj po posameznih šolah. Med izvajanjem je hitro prišlo do prevladovanja angleščine kot lingua franca, saj učenci iz VB niso bili sposobni komunicirati v francoščini ali nemščini. Med državami so bile tudi razlike glede dostopa učencev do računalnikov. V VB so imeli npr. prost dostop, v Franciji pa strogo nadziran (povzeto po Mason, 1993).

Pri analizah informatizacije Evrope pa moramo priznati, da z izjemo Francije,⁵ še ni prišlo do izoblikovanja komercialnih informacijskih sistemov, ki bi celotni populaciji ponujali informacijske in poslovne storitve.

V primerjavi z Evropo v Sloveniji še ni prišlo do oblikovanja nacionalnega strateškega programa o razvoju računalniških informacijskih omrežij. Obstaja sicer Slovensko akademsko računalniško omrežje – ARNES, ki pa je precej omejenega obsega. Resorni ministrstvi za znanost in šolstvo podpirata informatizacijo tudi na srednješolski in osnovnošolski ravni, ki dosega lepe rezultate (npr. vključevanje v mednarodni projekt KIDLINK).

Nešolajoči se ter zunaj področja znanosti zaposleni državljani in državljanke Slovenije pa ostajajo še naprej v večini ne vključeni v procese informatizacije ter odvisni od polžje hitrega Telecoma ter interesov zasebnih podjetij.

Dostop do katalogov tujih knjižnic, računalniško naročanje knjig iz tujine, predstavitvene strani naših ustanov in predvsem računalniških podjetij znotraj WWW, on-line dostop do kino- in TV-sporeda, deviznih tečajev, vrsta BBS-ov ipd. nam res nekaj ponuja, a to še zdaleč ni zadostno sledenje izzivom globalne informatizacije. Takšno »obdobje prehoda« pa vodi pogosto v igre brez osnovnih pravnoregulativnih meja. Stopicanje na mestu in slepo občudovanje »sveta, ki nam je zdaj na dlani«, pa nas bo že v kratkem pripeljalo na obrobja, s katerih si tako želimo pobegniti.

Potrebujemo torej jasno nacionalno informacijsko razvojno politiko, v kateri naj se predvsem na podlagi strokovnih znanj z različnih področij (računalništva, komunikologije, prava, sociologije, psihologije ipd.) določijo pravnoregulativni okvirji delovanja ter finančna konstrukcija spodbujanja razvoja, saj se moramo zavedati, da so začetni stroški vzpostavljanja omrežene Slovenije dokaj visoki. Strategija bi morala nujno zajemati tudi poskus oblikovanja slovenske variante Minitela, ki bi z relativno preprostimi in poceni tehničnimi rešitvami omogočil državljanom Slovenije številne on-line storitve ter z domiselno ter do uporabnika prijazno programsko opremo odpravljal strah pred informatizacijo dežele.

Pri načrtovanju pa je treba tudi ločevati med dostopom do informacijskega omrežja ter med dostopom do (kakovostnih) informacij ali storitev. Trenutno slovenski ponudniki dostopa do informacijskih omrežij tržijo le dostop do

⁵ Francoska Minitel mreža ima skoraj 30 milijonov abonentov s skupaj 30 milijonov terminalov. Ponuja pa 15.000 različnih storitev (povzeto po Evropu in globalna informacijska družba, 1994).

omrežja, ne ponujajo pa na omrežju storitvenih dejavnosti. Brskanje po smetišču INTERNETA pa ni zadeva, ki bi bila zanimiva za večje število državljanov.

Sklep

Pri oblikovanju strategij se moramo zavedati, da tehnologije same res lahko skrivajo neki demokratični potencial, kot sem poskušal pokazati na primeru računalniško podprtega komuniciranja. Vendar odločitev, ali bomo izkoristili demokratični ali avtoritarni potencial novih tehnologij, leži predvsem v našem zavedanju obeh možnosti.

Zavedanje te dvojnosti je nujno izhodišče pri evidentiranju problematike znotraj procesov informatizacije družb. Ti procesi vsebujejo številna odprta vprašanja, ki morajo takoj postati predmet sociološkega raziskovanja, saj le takojšna sociologizacija informatizacijskih procesov lahko izpostavi tako demokratični kot tudi avtoritativni potencial teh procesov in pripomore k spodbujanju demokratizacije ter k zatiranju zlorab in avtoritarnih teženj v informacijskih družbah.

Razumevanje te dvojnosti bo olajšalo razumevanje nasprotovanj starih borcev za informacijsko demokracijo do določenih načrtovanih razvojnih teženj t.i. informacijskih avtocest. Da so te lahko predvsem poskus še večjega nadzora potrošnje s strani Velikega brata, bi lahko postalo končno jasno med drugim tudi sociologom.

LITERATURA:

BLAZNOST z metodo: terorizem prihodnosti, v: Delo – Sobotna priloga, 1. april 1995, 40–41 (pripravila Alenka Zgonik).

CORDIS: An Extensive Database Resource, v: Innovation & Technology Transfer, No. 1, 1995.

EDER, Peter F. (1994) Privacy on Parade: Your Secrets for Sale!, v: The Futurist, July–August 1994, 38–42.

EVROPA in globalna informacijska družba: priporočila za Evropski svet, (1994), Maribor: IZUM.

GRESHAM, John L., Jr. (1994) From Invisible College to Cyberspace College: Computer Conferencing and the Transformation of Informal Scholarly Communication Networks, v: Interpersonal Computing and Technology: An Electronic Journal for the 21st Century, Vol. 2, No. 4, 37–52 (tekst je arhiviran kot GRESHAM IPCTV2N4 na LISTSERVŽ-GUVM).

HLADNIK-MILHARČIČ, Ervin (1995) Računalniški kriminal: Nedoležnost brez zaščite, v: Delo – Sobotna priloga, 27. maj 1995.

MASON, Robin (1993) Computer Conferencing and the New Europe, v: Harasim, Linda M (Ed.) Global Networks: Computers and International Communication, Cambridge, Mass.: The MIT Press.

MEYER, Michael & Anne Underwood (1994) Crimes of the »Net«, v: Newsweek, November 14, 1994, 44–45.

MLINAR, Zdravko (1993) Individuacija in globalizacija v prostoru, Ljubljana: Slovenska akademija znanosti in umetnosti.

MYERS, Daniel J. (1994) Communication Technology and Social Movements: Contributions of Computer Networks to Activism, v: Social Science Computer Review, 12:2, Summer 1994.

RHEINGOLD, Howard (1994) Die Zukunft der Demokratie und die vier Grundprinzipien der Computerkommunikation, v: Gerbel, Karel & Peter Weibel (Eds.) (1994) ARS Electronica 1994/ Intelligente Ambiente, Band 1, Wien: PVS Verleger, 206–213.

RHEINGOLD, Howard (1994a) Virtuelle Gemeinschaft: Soziale Beziehungen im Zeitalter des Computers, Bonn, Paris, Reading, Mass. (u.a.): Addison-Wesley.

VALACICH, Joseph S., David Paranka, Joey F. George, J. F. Nunamaker, Jr. (1993) Communication Concurrency and the New Media: A New Dimension for Media Richness, v: Communication Research, Vol. 20, No. 2, April 1993, 249–276.

WEEDMAN, Judith (1993) On the »Isolation« of Humanists: A Report of an Invisible College, v: Communication Research, Vol. 20, No. 6, December 1993, 749–776.